

УДК 336.2:338.24

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.211.16-23>**Жаворонок А.В.**

кандидат економічних наук

ЗВО «Університет трансформації майбутнього»

Zhavoronok Artur

PhD in Economic Sc.

Higher Educational Institution «University of Future Transformation»

<https://orcid.org/0000-0001-9274-8240>

ФІСКАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У сучасних умовах глобальної економічної нестабільності та воєнних викликів, що переживає Україна, ефективне функціонування фіскального механізму набуває особливої актуальності. Податкова політика та інші елементи державного фінансового регулювання є ключовими інструментами мобілізації бюджетних ресурсів, забезпечення макроекономічної стабільності та стимулювання економічного розвитку. Метою статті є комплексне дослідження ролі фіскального механізму у регулюванні економічного розвитку держави в сучасних умовах. Для досягнення мети здійснено аналіз динаміки та структури податкових надходжень, податкового навантаження на ВВП, податкової еластичності доходів бюджету від змін у ВВП, а також рівня податкової заборгованості за 2021–2025 рр. Враховано ключові законодавчі зміни, вплив грошового забезпечення військовослужбовців, підвищення ставок податку на прибуток для банків та розширення бази військового збору для ФОПів. Результати дослідження показують, що податкова система залишається основним джерелом доходів бюджету держави та ефективним інструментом економічного регулювання. Аналіз динаміки податкового навантаження свідчить про поступове зростання частки податків у ВВП, що дозволяє державі збільшувати фінансові ресурси для соціальної сфери та оборони. Податкова еластичність демонструє високий рівень чутливості податкових надходжень до змін у ВВП, що підкреслює важливість гнучкої та адаптивної фіскальної політики. Разом з тим спостерігається зростання податкового боргу та рівня податкової заборгованості, що свідчить про наявність фіскальних ризиків і необхідність удосконалення механізмів стягнення податкових зобов'язань. На основі отриманих результатів запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності фіскального механізму. Таким чином, дослідження підтверджує, що податки є не лише інструментом фінансового забезпечення держави, а й потужним механізмом стимулювання економічного зростання, що потребує постійного удосконалення та адаптації до змін економічного середовища і законодавства.

Ключові слова: фіскальний механізм, податкова система, податкове навантаження, податкова еластичність, податковий борг, адміністрування податків, економічне регулювання, бюджетні надходження.

FISCAL MECHANISM FOR REGULATING THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE STATE

In the current conditions of global economic instability and wartime challenges faced by Ukraine, the effective functioning of the fiscal mechanism has become particularly important. Tax policy and other elements of public financial regulation serve as key instruments for mobilizing budgetary resources, ensuring macroeconomic stability, and stimulating economic development.

The purpose of the article is to provide a comprehensive study of the role of the fiscal mechanism in regulating the economic development of the state under contemporary conditions. To achieve this goal, the dynamics and structure of tax revenues, the tax burden on GDP, the tax elasticity of budget revenues in relation to changes in GDP, as well as the level of tax arrears for the period 2021–2025 were analyzed. The study also takes into account key legislative changes, the impact of increased monetary allowances for military personnel, the rise in corporate income tax rates for banks, and the expansion of the military levy base for individual entrepreneurs.

The results of the study show that the tax system remains the main source of state budget revenues and an effective instrument of economic regulation. The analysis of the dynamics of the tax burden indicates a gradual increase in the share of taxes in GDP, which enables the state to expand financial resources for the social sector and defense. Tax elasticity demonstrates a high level of sensitivity of tax revenues to changes in GDP, emphasizing the importance of a flexible and adaptive fiscal policy.

ISSN друкованої версії: 2224-6282

ISSN електронної версії: 2224-6290

© Жаворонок А.В., 2026

At the same time, an increase in tax debt and the level of tax arrears has been observed, indicating the presence of fiscal risks and the need to improve mechanisms for the collection of tax liabilities. Based on the obtained results, recommendations for enhancing the efficiency of the fiscal mechanism have been proposed.

Thus, the study confirms that taxes are not only an instrument for ensuring the financial capacity of the state but also a powerful mechanism for stimulating economic growth, which requires continuous improvement and adaptation to changes in the economic environment and legislation.

Keywords: *fiscal mechanism, tax system, tax burden, tax elasticity, tax debt, tax administration, economic regulation, budget revenues.*

JEL classification: *H20, H30, E62, O23.*

Постановка проблеми. Сучасна економіка України функціонує в умовах значних зовнішніх та внутрішніх викликів, серед яких військова агресія, макроекономічна нестабільність, коливання валютного курсу та структурні дисбаланси в економічних секторах. У таких умовах формування ефективного фіскального механізму стає ключовим для забезпечення стабільного функціонування публічних фінансів та підтримки економічної активності. Основна проблема полягає в необхідності поєднати мобілізацію доходів бюджету держави з підтримкою платоспроможності суб'єктів господарювання і населення, а також у забезпеченні своєчасного та повного надходження податків при обмежених ресурсах державних органів контролю. Таким чином, проблематика дослідження зосереджена на пошуку ефективних механізмів використання фіскальних інструментів державного регулювання економіки, що дозволяють одночасно забезпечувати фінансову стабільність держави та підтримувати економічне зростання, мінімізуючи негативні наслідки для бізнесу та населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі фіскальний механізм як інструмент державного регулювання економічного розвитку розглядається в широкому спектрі теоретичних і прикладних досліджень. Так, О. Шаповал [1] стверджує, що податкова політика є одним із ключових фінансових важелів впливу на соціально-економічний розвиток, визначаючи стратегії та тактики мобілізації доходів бюджету й стимулювання зростання економіки. О. Маркіна [2] аналізує податкову еластичність податків на споживання як важливий індикатор фіскального потенціалу, що дозволяє оцінити, наскільки зміни економічної активності перетворюються на бюджетні доходи. Д. Кривонос [3] досліджує роль податкової політики у системі регулювання економічного розвитку, підкреслюючи її детермінуюче значення для забезпечення економічної стабільності та зростання. О. Попело та ін. [4] розглядають податкову політику в умовах воєнного часу та зазначають, що адаптація фіскального механізму до екстремальних соціально-економічних викликів є критично важливою для підтримки публічних фінансів та економічної активності.

Т. Канєва та О. Стаднік [5] вказують, що фіскальна політика виступає інструментом впливу на економіку, зокрема через формування бюджетних доходів і вплив на економічне зростання, що підкреслює важливість її стратегічного застосування. Аналіз фіскальної ефективності податкової системи А. Педько та Б. Маряниченко [6] фокусують на оцінці ефективності

функціонування системи оподаткування в умовах глобалізації, що має значення для розуміння сучасних трансформацій фіскального механізму.

Т. Канєва та Р. Тесля [7] розкривають суть податкових інструментів, які використовуються для регулювання економічного розвитку, наголошуючи на їх ролі у стимулюванні стійкого зростання і добробуту. І. Жиглей та Д. Майковець [8] аналізують оподаткування ПДВ в умовах економічної нестабільності, що дозволяє оцінити вплив непрямих податків на бюджетну спроможність у періоди шоків. Н. Давиденко та В. Шепиленко [9] розглядають виклики оподаткування електронної комерції, цифрових платформ і фінтех, що мають потенціал для зміни традиційних механізмів оподаткування.

Однак, незважаючи на наявність цих досліджень, досі недостатньо розкриті питання інтеграції податкових інструментів у довгострокові механізми адаптації фіскального механізму до тривалої нестабільності, оцінки ефектів нових податкових змін на податкову еластичність і прогнозування податкових ризиків у середньостроковій перспективі. Саме ці аспекти потребують подальшого глибокого емпіричного та теоретичного дослідження в контексті фіскального механізму регулювання економічного розвитку держави.

Мега статті – комплексно дослідити роль фіскального механізму у регулюванні економічного розвитку держави в сучасних умовах.

Методи дослідження. У процесі дослідження фіскального механізму регулювання економічного розвитку держави використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, метод аналізу та синтезу застосовано для дослідження суті фіскального механізму та ролі податків у системі державного регулювання економіки. За допомогою методу порівняльного аналізу здійснено оцінку динаміки податкових надходжень, темпів приросту ВВП та показників податкового навантаження у 2021–2025 рр. Статистичний метод використано для обробки та узагальнення офіційних даних щодо податкових надходжень, податкового боргу та інших показників функціонування податкової системи. Метод економічного аналізу дозволив оцінити взаємозв'язок між змінами у макроекономічних показниках і податковими надходженнями, а також визначити рівень податкової еластичності. Крім того, застосовано метод узагальнення для формування висновків щодо ефективності функціонування фіскального механізму та розроблення рекомендацій щодо його вдосконалення в умовах сучасних економічних викликів.

Виклад основних результатів дослідження. Фіскальний механізм регулювання економічного розвитку держави є ключовим інструментом забезпечення макроекономічної стабільності, мобілізації фінансових ресурсів та стимулювання зростання економічної активності. Фіскальний механізм поєднує систему податків, зборів та інших обов'язкових платежів із державними витратами, спрямованими на реалізацію соціальних, оборонних і інвестиційних програм, створюючи баланс між фінансовими можливостями держави та економічною діяльністю суб'єктів господарювання.

Ефективність фіскального механізму визначається здатністю податкової системи формувати стабільні доходи бюджету держави, регулювати податкове навантаження, підтримувати платоспроможність підприємств і населення та адаптуватися до змін економічного середовища, забезпечуючи тим самим стійкий розвиток економіки.

У процесі дослідження фіскального механізму регулювання економічного розвитку держави важливим елементом є аналіз динаміки та структури податкових надходжень бюджету держави. Саме податкові надходження становлять основу формування ресурсної бази держави та визначають можливості впливу фіскальної політики на економічний розвиток.

У табл. 1 наведено ключові показники податкової системи у 2021 – 2025 рр., що дозволяють простежити зміни у структурі доходів бюджету держави під впливом як економічних чинників, так і рішень у сфері податкової політики. Аналіз цих показників є необхідним для розуміння того, наскільки ефективно функціонує фіскальний механізм в умовах трансформації податкового законодавства, зростання боргових і соціальних потреб, а також істотного збільшення обсягів міжнародної допомоги після 2022 року.

Таблиця 1

Динаміка та структура податкових надходжень бюджету держави

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	2025 рік
Податкові надходження, млрд грн	1453,8	1343,2	1638,1	2088,3	2520,3
Частка податкових надходжень у доходах бюджету держави, %	87,5	61,2	52,8	58,2	58,1
Прямі податки, млрд грн	698,8	734,5	826,9	1067,4	1297,5
Частка прямих у податкових надходженнях, %	48,1	54,7	50,5	51,1	51,5
Непрямі податки, млрд грн	755,0	608,7	811,2	1020,9	1222,8
Частка непрямих у податкових надходженнях, %	51,9	45,3	49,5	48,9	48,5
Частка ПДВ у податкових надходженнях, %	36,9	34,8	35,5	35,2	33,7
Частка податку на прибуток підприємств у податкових надходженнях, %	11,3	9,7	9,7	14,3	12,2
Частка податку/збору на доходи фізичних осіб у податкових надходженнях, %	24,1	31,3	30,3	27,9	31,5

Джерело: побудовано автором на основі [10]

У 2021–2025 рр. простежується стійке зростання податкових надходжень: з 1453,8 млрд грн у 2021 р. до 2520,3 млрд грн у 2025 р. Лише у 2022 р. спостерігається тимчасове падіння (до 1343,2 млрд грн), що зумовлено воєнними подіями, зниженням економічної активності та розширенням податкових пільг у перші місяці воєнного стану. Водночас частка податкових надходжень у загальних доходах бюджету держави суттєво знижується у 2022–2023 р. (61,2% і 52,8% відповідно). Це напряму пов'язано зі значним збільшенням міжнародних трансфертів державного бюджету, починаючи з 2022 р., які стали головним компенсатором втрат бюджету і дозволили фінансувати критичні видатки. У 2024–2025 р частка податкових надходжень бюджету держави поступово стабілізується на рівні близько 58%, що свідчить про часткове відновлення фіскальної спроможності.

Структура податкових джерел надходжень бюджету держави залишається відносно стабільною. Прямі податки займають близько половини всіх податкових надходжень, і їхня частка коливається в межах

48–55%. Зміни у 2022–2025 рр. пов'язані з такими ключовими факторами:

1. Підвищення ставки податку на прибуток для банків, у 2024–2025 рр. ставка збільшена з 18% до 25% [11], що сприяло зростанню частки податку на прибуток у структурі податкових надходжень бюджету держави до 14,3% у 2024 р. У 2025 р. частка податку на прибуток знижується до 12,2% не через падіння ефективності, а через загальне збільшення всієї податкової бази; надходження податку на прибуток банків все одно суттєво зросли. Підвищення ставки стимулювало зростання прямих податків у загальній структурі податкових надходжень бюджету держави.

2. Важливим чинником, який суттєво вплинув на динаміку та структуру податкових надходжень після 2022 р., є значне підвищення грошового забезпечення військовослужбовців. У зв'язку з повномасштабною збройною агресією держава істотно збільшила фінансове забезпечення військових – як базові посадові оклади, так і додаткові винагороди, надбавки та премії. Оскільки ПДФО нараховується на всі види грошового

забезпечення військовослужбовців, ці зміни стали одним із ключових драйверів зростання надходжень ПДФО у 2022–2025 рр.

3. Введення обов'язку сплати військового збору для ФОП-платників єдиного податку з 1 січня 2025 року [11]. Військовий збір включається у показник «податок/збір на доходи фізичних осіб», саме тому його частка у 2025 р. помітно зростає – до 31,5%, що є максимальним значенням за аналізований період.

4. Непрямі податки (насамперед ПДВ) загалом зберігають частку близько 48–52%. Оскільки суттєвих змін у законодавстві щодо ПДВ у 2021–2025 рр. не відбувалося, динаміка надходжень пов'язана переважно з рівнем споживчого попиту; імпортними операціями; інфляційними процесами; поступовим відновленням бізнес-активності після спаду 2022 р. Частка ПДВ у структурі податкових надходжень бюджету держави має тенденцію до помірної зниження (з 36,9% у 2021 р. до 33,7% у 2025 р.), що пояснюється зростанням ролі прямих податків (особливо податку на прибуток банків та ПДФО).

Аналіз динаміки та структури податкових надходжень бюджету держави у 2021–2025 рр. дає змогу визначити ключові закономірності та тенденції функціонування податкової системи в умовах воєнних трансформацій. Навіть за умов шокового падіння економіки податкова система здатна генерувати стабільні доходи – насамперед завдяки ПДФО та оподаткуванню секторів, які зберегли високу активність (банківський сектор). Підвищення ставки податку на прибуток для банків демонструє можливість фіскального механізму оперативного залучати додаткові ресурси у періоди підвищеного бюджетного навантаження (оборона, соціальні видатки, підтримка внутрішньо переміщених осіб). Податкова політика через зміну ставок або

податкових режимів може стимулювати активність малого бізнесу (спрощена система), стримувати надприбутки секторів, що мають непропорційну вигоду, підтримувати зайнятість та легалізацію доходів населення (ПДФО як стабільне джерело). Зростання надходжень прямих податків у 2024–2025 рр. формує підґрунтя для подальших інвестиційних програм, відновлення інфраструктури та підтримки розвитку підприємництва.

Отже, податки як інструменти фіскального регулювання у 2021–2025 рр. відіграли ключову роль для розвитку економіки держави. Вони забезпечили бюджет необхідними ресурсами, дозволили перерозподіляти фінансові потоки між секторами, підтримали соціально-оборонні пріоритети та створили умови для економічної стабілізації та поступового відновлення. Аналіз демонструє, що ефективність фіскального механізму значною мірою залежить від гнучкості та адаптивності податкової політики, здатності реагувати на нові виклики та формувати збалансовану структуру доходів бюджету держави.

У контексті дослідження фіскального механізму регулювання економічного розвитку держави особливе значення має оцінка рівня податкового навантаження, що відображає взаємозв'язок між обсягом податкових надходжень та масштабами створеної в економіці доданої вартості. Частка податків у ВВП характеризує реальний фіскальний тиск на економічні суб'єкти, визначає можливості держави щодо фінансування соціальних, оборонних та інвестиційних програм, а також впливає на мотивацію бізнесу до розвитку, інвестування та легалізації діяльності. Аналіз цього показника дозволяє оцінити збалансованість податкової політики, її адекватність економічним умовам та здатність забезпечувати стійке економічне зростання (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка відношення податкових надходжень бюджету держави до ВВП, %
Джерело: побудовано автором на основі [10, 12]

Частка податкових надходжень у ВВП підвищилася з 26,6% у 2021 р. до 29,4% у 2025 р., що вказує на посилення ролі податків у формуванні ресурсної бази держави. Зниження податкового навантаження у 2022–2023 рр. пояснюється кількома факторами: воєнне падіння економічної активності, що призвело до зменшення податкової бази; запровадження податкових

послаблень для бізнесу на початку воєнного стану; зростання частки міжнародних трансфертів у державному бюджеті, через що податкові надходження втратили відносну вагу у ВВП; інфляційний ефект, який збільшив номінальний ВВП швидше, ніж податки. У цей період податкова система працювала переважно в режимі стабілізації, а не стимулювання.

У 2024–2025 рр. спостерігається суттєве зростання податкового навантаження (з 27,3% до 29,4%). Збільшення показника пов'язане з низкою чинників: підвищення ставки податку на прибуток для банків (до 25%), підвищення грошового забезпечення військовослужбовців із 2022 р., розширення бази оподаткування у 2025 р. через запровадження військового збору для ФОП-платників єдиного податку, відновлення економічної активності, що збільшило доходи бізнесу та споживання населення. У результаті податкове навантаження стало найбільшим за ці роки – 29,4% ВВП, що свідчить про активізацію фіскальної політики та її спрямування на мобілізацію максимальних доходів для фінансування оборонних та соціально важливих програм.

Таким чином, податкове навантаження виступає важливим інструментом фіскального регулювання: у

кризових умовах забезпечує фінансову стійкість держави, а у період відновлення – має бути збалансованим, щоб не стримувати економічний розвиток.

Аналіз співвідношення темпів приросту ВВП та податкових надходжень дає змогу оцінити податкову еластичність – тобто чутливість доходів бюджету держави до змін у загальному обсязі економічної діяльності. Цей показник є важливим індикатором ефективності функціонування фіскальної системи та дозволяє визначити, наскільки податкова політика здатна забезпечити стабільне наповнення бюджету в умовах економічних коливань. Саме податкова еластичність показує, чи зростання (або падіння) ВВП автоматично трансформується у пропорційне зростання (або падіння) податкових надходжень, чи податкова система має вбудовані дисбаланси й інституційні особливості (рис. 2).

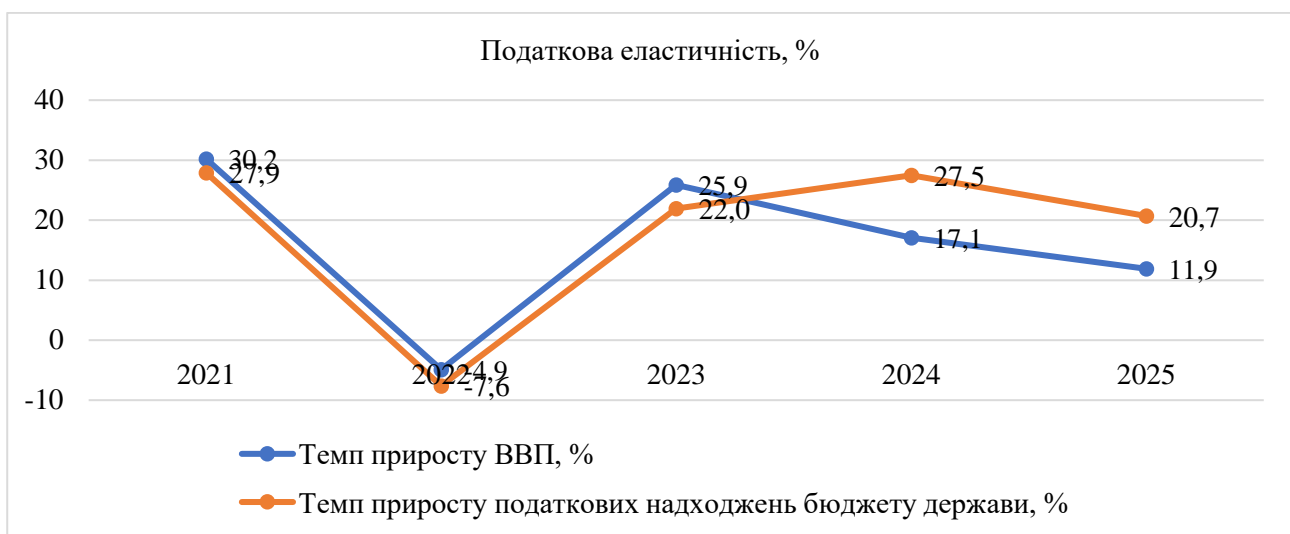

Рис. 2. Динаміка темпів приросту податкових надходжень бюджету держави та ВВП, %
Джерело: побудовано автором на основі [10, 12]

Податкова еластичність у 2021–2025 рр. демонструє динаміку, яка чітко відображає як економічні коливання, так і особливості функціонування фіскальної системи у воєнних та поствоєнних умовах. У довоєнний 2021 р. податкові надходження зростали майже пропорційно до ВВП, що свідчило про збалансовану еластичність податкової системи та тісний зв'язок між податковою базою та обсягами виробництва. Водночас у 2022 р., коли економіка пережила істотний шок і продемонструвала падіння на 4,9%, податкові надходження скоротилися ще сильніше – на 7,6%, що вказує на підвищену чутливість доходів бюджету держави до кризових явищ. Податкова еластичність у цей період була більшою за одиницю, а це означало, що навіть незначне зменшення економічної активності спричиняло суттєві бюджетні втрати. Така реакція є типовою для економік, які стикаються з різким зниженням виробництва, падінням імпорту, зменшенням ділової активності та розширенням податкових пільг у межах антикризових заходів.

У 2023 р. спостерігається відновлення економічного зростання, і податкові надходження відреагували на нього також зростанням, хоча й менш інтенсивним.

Темп приросту ВВП становив 25,9%, тоді як приріст податкових доходів на 22%, що свідчить про часткову еластичність – податкова система реагує на відновлення, але структурні втрати, спричинені війною, продовжують обмежувати податкову базу. Важливо, що саме з цього періоду починає проявлятися ефект зростання грошового забезпечення військовослужбовців, яке з 2022 р. суттєво збільшило базу оподаткування ПДФО та забезпечило додатковий ресурс бюджету. У 2024–2025 рр. податкова еластичність демонструє помітне підвищення, податкові надходження зростають швидше, ніж ВВП. У 2024 р. податкові надходження бюджету держави збільшилися на 27,5% при зростанні ВВП на 17,1%, а у 2025 р. приріст податкових надходжень (20,7%) також суттєво випереджає темп зростання економіки (11,9%). Це вказує на посилення податкової дисципліни, скорочення тінізації, розширення оподаткованої бази та удосконалення адміністрування податків.

Загалом аналіз свідчить, що податкова еластичність у середньостроковій динаміці є високою, а податкова система функціонує як ефективний автоматичний стабілізатор – під час спаду вона реагує сильнішим

зменшенням надходжень, але в період відновлення забезпечує прискорене наповнення бюджету, що і підтверджує ключову роль податків у фіскальному регулюванні економічного розвитку держави, адже завдяки їх високій чутливості держава отримує ресурсні можливості для фінансування пріоритетних потреб навіть за умов повільного відновлення економіки, тоді як прискорене зростання податкових надходжень у посткризовий період створює потенціал для стабілізації публічних фінансів і стимулювання економічного розвитку.

Для аналізу фіскального механізму регулювання

економічного розвитку держави важливе місце має дослідження податкового боргу, адже його рівень безпосередньо характеризує ефективність податкового адміністрування, дисципліну платників та здатність держави забезпечувати своєчасне надходження доходів. Показник податкового боргу відображає реальні втрати бюджету, а рівень податкової заборгованості демонструє, яку частку від фактично зібраних податків становлять несплачені зобов'язання, тобто непогашені борги платників перед державою (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка податкового боргу, станом на кінець року

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	2025 рік
Загальна сума податкового боргу (без врахування митних платежів), млрд грн	105,7	145,0	139,0	175,7	278,5
Темп зростання податкового боргу,%	101,6	137,2	95,9	126,4	158,5
Сума списаної безнадійної заборгованості, млрд грн	7,6	1,6	1,1	8,8	5,6
Рівень податкової заборгованості,%	7,3	10,8	8,5	8,4	11,1

Джерело: побудовано автором на основі [10, 13]

Динаміка податкового боргу у 2021–2025 рр. демонструє виразну тенденцію до його збільшення, що відображає як кризові процеси в економіці, так і об'єктивні труднощі з виконанням податкових зобов'язань у воєнний період. У 2021 р. податковий борг становив 105,7 млрд грн і залишався відносно контрольованим, забезпечуючи рівень податкової заборгованості на рівні 7,3% від зібраних податків. Однак у 2022 р. через різке погіршення економічної ситуації, скорочення доходів підприємств і населення та призупинення діяльності великої кількості платників відбулося істотне зростання податкового боргу до 145 млрд грн. Темп приросту податкової заборгованості сягнув 137,2%, а рівень податкової заборгованості зріс до 10,8%, що свідчить про значне погіршення податкової дисципліни та збільшення ризиків недонадходжень податків до бюджету держави.

У 2023 р. ситуація дещо стабілізувалася, податковий борг зменшився до 139 млрд грн, а темп його приросту став від'ємним (95,9%). Рівень податкової заборгованості знизився до 8,5%, що вказує на часткове відновлення платоспроможності підприємств та ефективніші механізми адміністрування. Водночас списання безнадійної заборгованості було мінімальним і означає, що більша частина податкового боргу зберігала потенціал для погашення.

У 2024 р. спостерігається повторне зростання податкового боргу до 175,7 млрд грн. Незважаючи на те, що економіка демонструвала відновлення, значна частина бізнесу продовжувала працювати неритмічно, а окремі галузі перебували у стані глибокого спаду. Рівень податкової заборгованості залишився стабільним – 8,4%, але абсолютне зростання податкового боргу свідчить про недостатню результативність заходів щодо його скорочення. При цьому зросла сума списаної безнадійної заборгованості до 8,8 млрд грн, що вказує на те, що

частина боржників втратила можливість відновити діяльність.

Найбільше загострення проблеми спостерігається у 2025 р., коли податковий борг стрімко збільшився до 278,5 млрд грн, а темп приросту сягнув 158,5%. Рівень податкової заборгованості підвищився до 11,1%, що є найвищим значенням за досліджуваний період. Це означає, що на кожні 100 грн зібраних податків припадає понад 11 грн несплачених зобов'язань. Таким чином, податкова заборгованість у 2025 р. перетворюється на критичний фактор, який стримує ефективність фіскального механізму, зменшує реальні доходи бюджету держави та створює ризики накопичення системних бюджетних розривів.

Загальна динаміка свідчить, що податковий борг у 2021–2025 рр. має стійку тенденцію до зростання з короткочасною стабілізацією у 2023 р. Рівень податкової заборгованості підвищився з 7,3% до 11,1%, що вказує на зниження ефективності податкового адміністрування, а також на погіршення платоспроможності бізнесу в умовах тривалої війни. Така ситуація обмежує можливість фіскального регулювання, оскільки значна частина потенційних доходів бюджету держави залишається не акумульованою. Накопичення податкового боргу свідчить про необхідність посилення інструментів управління податковими зобов'язаннями, удосконалення процедури реструктуризації боргу, підвищення прозорості адміністрування та створення умов для відновлення фінансової стабільності платників.

Висновки. Проведене дослідження дозволило комплексно оцінити ефективність фіскального механізму регулювання економічного розвитку держави у період значних зовнішніх та внутрішніх викликів. Аналіз динаміки податкових надходжень показав, що у 2021–2025 рр. фіскальна система залишалася ключовим джерелом доходів держави, забезпечуючи понад половину

усіх бюджетних ресурсів. Структура податків зазнала певних змін: підвищилася роль прямих податків, насамперед податку на доходи фізичних осіб і податку на прибуток підприємств, що пов'язано як із змінами ставок, так і з підвищенням грошового забезпечення військовослужбовців й відновленням економічної активності. Податкове навантаження у досліджуваній період зросло з 26,6% до 29,4% ВВП, що свідчить про посилення ролі податків у мобілізації фінансових ресурсів держави, однак водночас вказує на потенційні ризики надмірного фіскального тиску на бізнес у період економічного відновлення. Аналіз податкової еластичності підтвердив, що доходи бюджету чутливо реагують на зміни в динаміці ВВП: у роки спаду податкові надходження скорочувалися швидше, ніж економіка, тоді як у період відновлення – зростали випереджаючими темпами завдяки змінам у податковій політиці, підвищенню якості адміністрування та розширенню податкової бази.

Особливе значення для оцінки ефективності фіскального механізму має аналіз податкового боргу. У 2021–2025 рр. податковий борг зріс майже втричі, а рівень податкової заборгованості підвищився до 11,1%, що свідчить про зростання фіскальних ризиків та недооцінений резерв бюджетних надходжень. Війна, зниження платоспроможності бізнесу, припинення діяльності окремих суб'єктів господарювання та недостатня ефективність інструментів погашення заборгованості стали ключовими чинниками цієї тенденції.

Загалом результати дослідження підтверджують, що фіскальний механізм у 2021–2025 рр. виконував

стратегічну стабілізаційну функцію, забезпечуючи необхідні ресурси для фінансування оборони, соціальної сфери та підтримки економічної стійкості. Однак зростання податкового боргу, підвищене податкове навантаження та нерівномірна еластичність податкової системи формують потребу в подальшій модернізації фіскального механізму.

Виходячи з проведеного аналізу можна сформулювати низку рекомендацій щодо підвищення ефективності фіскального механізму та забезпечення стабільного розвитку економіки держави: удосконалити інструменти раннього виявлення ризику накопичення податкового боргу; застосовувати таргетовані стимули для галузей економіки, що є драйверами економічного зростання; запровадити додаткові заходи для погашення боргів суб'єктів, які фактично відновили діяльність, але ухиляються від виконання зобов'язань; забезпечити адаптивність податкової системи до економічних коливань, зокрема через гнучкі механізми коригування ставок; стимулювати легалізацію доходів, зокрема шляхом створення більш сприятливих умов для малого бізнесу.

Декларація про використання ШІ. В ході підготовки статті було використано інструменти генеративного штучного інтелекту (ChatGPT-5.3) для цілей пошуку літератури. Жоден текст, згенерований за допомогою штучного інтелекту, не використовувався без повного та критичного структурного редагування. Автор несе повну відповідальність за точність та цілісність контенту.

Список використаних джерел:

1. Шаповал О. Податкова політика в системі фінансових важелів державного регулювання бюджетних відносин. *Управління змінами та інновації*. 2023. № 7. С. 64-67. DOI: <https://doi.org/10.32782/СМІ/2023-7-9>
2. Маркіна О. Підходи до оцінки фіскального потенціалу податків на споживання. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/10.32782/2023-56-90>
3. Кривонос Д. Податкова політика у системі державного регулювання економічного розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-97>
4. Попело О.В., Жаворонок А.В., Щур Р.І. Роль податкової політики у забезпеченні фінансової стійкості держави в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство* 2025. № 76. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-97>
5. Канева Т., Стаднік О. Фіскальна політика як інструмент регулювання економіки. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-29>
6. Педько А., Маряниченко Б. Фіскальна ефективність податкової системи у працях закордонних і вітчизняних дослідників. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-124>
7. Канева Т., Тесля Р. Податкові інструменти регулювання економічного розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-34>
8. Жиглей І.В., Майковець Д.О. Оподаткування податком на додану вартість в Україні в умовах економічної нестабільності. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 3(109). С. 23–36. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-3\(109\)-23-36](https://doi.org/10.26642/ema-2024-3(109)-23-36)
9. Давиденко Н., Шепиленко В. Розвиток фіскальної політики в умовах цифрової економіки. *Таврійський науковий вісник*. 2025. № 24. С. 207-211. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2025.24.21>
10. Державний веб-портал бюджету для громадян. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
11. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
12. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
13. Динаміка податкового боргу. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/dinamika-podatkovogo-borgu>
14. Danylyshyn, B., Dubyna, M., Zabashkanskyi, M., Ostrovska, N., Blishchuk, K. & Kozak, I. Innovative Instruments of Monetary and Fiscal Policy. *Universal Journal of Accounting and Finance*. 2021. Vol. 9(6). Pp. 1213-

1221. DOI: <https://doi.org/10.13189/ujaf.2021.090601>

15. Lagodiienko, N., Pozhydaieva, M., & Krylov, D. Digitalization of Tax Administration in Ukraine: Risks and Opportunities. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2022. Vol. 44(4). Pp. 443–450. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.44>

16. Nikiforov, P., Greshko, R., Marych, M., Marusiak, N., Kharabara, V. & Gladchuk, O. Mutual Influence Of Fiscal And Monetary Policy In The Context Of Ensuring Macro-Financial Stability Of The State. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2022. Vol. 44(4). Pp. 435–442. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.43>

References:

1. Shapoval, O. (2023). Podatkova polityka v systemi finansovykh vazheliv derzhavnoho rehulivannia biudzhetykh vidnosyn [Tax policy in the system of financial levers of state regulation of budgetary relations]. *Management of Changes and Innovations*, Vol. 7. Pp. 64–67. DOI: <https://doi.org/10.32782/CMI/2023-7-9> [in Ukrainian].

2. Markina, O. (2023). Pidkhody do otsinky fiskalnoho potentsialu podatkov na spozhyvannia [Approaches to assessing the fiscal potential of consumption taxes]. *Economy and Society*, Vol. 56. Pp. 90–101. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-90> [in Ukrainian].

3. Kryvonos, D. (2023). Podatkova polityka u systemi derzhavnoho rehulivannia ekonomichnoho rozvytku [Tax policy in the system of state regulation of economic development]. *Economy and Society*, Vol. 57. Pp. 97–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-97> [in Ukrainian].

4. Popelo, O.V., Zhavoronok, A.V., & Shchur, R.I. (2025). Rol podatkovoï polityky u zabezpechenni finansovoi stiiokosti derzhavy v umovakh voïennoho stanu [The role of tax policy in ensuring the financial stability of the state under martial law]. *Economy and Society*, Vol. 76. Pp. 97–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-97> [in Ukrainian].

5. Kaneva, T., & Stadnik, O. (2023). Fiskalna polityka yak instrument rehulivannia ekonomiky [Fiscal policy as an instrument of economic regulation]. *Economy and Society*, Vol. 57. Pp. 29–38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-29> [in Ukrainian].

6. Pedko, A., & Maryanichenko, B. (2024). Fiskalna efektyvnist podatkovoï systemy u pratsakh zakorodnykh i vitchyzniannykh doslidnykiv [Fiscal efficiency of the tax system in works of foreign and domestic researchers]. *Economy and Society*, Vol. 59. Pp. 124–134. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-124> [in Ukrainian].

7. Kaneva, T., & Teslia, R. (2024). Podatkovi instrumenty rehulivannia ekonomichnoho rozvytku [Tax instruments for regulating economic development]. *Economy and Society*, Vol. 65. Pp. 34–45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-34> [in Ukrainian].

8. Zhiglei, I.V., & Maikovets, D.O. (2024). Opodatkovannia podatkom na dodanu vartist v Ukraini v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti [Value added tax in Ukraine under conditions of economic instability]. *Economics, Management and Administration*, Vol. 3(109). Pp. 23–36. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-3\(109\)-23-36](https://doi.org/10.26642/ema-2024-3(109)-23-36) [in Ukrainian].

9. Davydenko, N., & Shepylenko, V. (2025). Rozvytok fiskalnoi polityky v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [Development of fiscal policy in the digital economy]. *Tavriya Scientific Bulletin*, Vol. 24. Pp. 207–211. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2025.24.21> [in Ukrainian].

10. Derzhavnyi web-portal biudzhetu dlia hromadian [State Web Portal of the Budget for Citizens]. Open budget. Retrieved from: <https://openbudget.gov.ua/> [in Ukrainian].

11. Podatkovi kodeks Ukrainy : vid 2 hrudnia 2010 roku № 2755-VI [Tax Code of Ukraine from December 2, 2010, № 2755-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].

12. Valovyi vnutrishnii produkt (VVP) v Ukraini [Gross Domestic Product (GDP) in Ukraine]. Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> [in Ukrainian].

13. Dynamika podatkovoho borhu [Dynamics of Tax Debt]. State Tax Service of Ukraine. Retrieved from: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/dinamika-podatkovogo-borgu> [in Ukrainian].

14. Danylyshyn, B., Dubyna, M., Zabashtanskyi, M., Ostrovska, N., Blishchuk, K., & Kozak, I. (2021). Innovative Instruments of Monetary and Fiscal Policy. *Universal Journal of Accounting and Finance*, Vol. 9(6). Pp. 1213–1221. DOI: <https://doi.org/10.13189/ujaf.2021.090601>

15. Lagodiienko, N., Pozhydaieva, M., & Krylov, D. (2022). Digitalization of Tax Administration in Ukraine: Risks and Opportunities. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, Vol. 44(4). Pp. 443–450. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.44>

16. Nikiforov, P., Greshko, R., Marych, M., Marusiak, N., Kharabara, V., & Gladchuk, O. (2022). Mutual Influence Of Fiscal And Monetary Policy In The Context Of Ensuring Macro-Financial Stability Of The State. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, Vol. 44(4). Pp. 435–442. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.43>

Дата надходження статті: 20.02.2026 р.

Дата прийняття статті до друку: 13.03.2026 р.

Дата публікації (оприлюднення) статті: 06.04.2026 р.

Стаття поширюється на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License International CC-BY.